

Єскін Дмитро
ORCID: 0000-0003-0201-1515

Литвинчук Олександр
Рівне, Україна

РІДКІСНІ ГРОШОВІ ЗЛИВКИ З-ПІД ОЛИКИ

THE RARE INGOTS FROM OLYKA

Серед низки зафіксованих знахідок скарбів в Україні в останні роки цінними для нумізматики та історії грошового обігу стали виявлені на території Волинської області «язикоподібні» срібні гривні. Дотепер фахівцям траплялися гривні київського, північноруського (або чернігівського), новгородського, волинського чи інших вже відомих типів. Знахідки гривневих скарбів поодинокі, оскільки у період свого функціонування гривні були великою грошовою одиницею, слугували, серед іншого, інструментом накопичення.

Отже, біля села Чемерину Ківерцівського району поблизу Олики, що на Волині, знайдено два грошові зливки вагою 98.93 та 98.87 грамів кожен.

Схожа форма відливки була відома з вагою у межах 200 грамів серед північноруських (чернігівських) гривень, що відповідає так званій північній мірі ваги, здобувши між колекціонерами назву «язик» тому що зовні мала подібну форму. Інколи трапляються розрубані навпіл такі гривні, які теж мають вагу близьку до 100 грамів і вважаються полтинами, тому сам факт цієї ваги не є унікальним.

А от не розрубані та спеціально відлиті зливки вагою біля 100 грамів, котрі мають той же самий вигляд, як і зазначені вище північноруські гривні, і без сумнівів відносяться до їхнього типу, на території України зафіксовані вперше. Більш того, такі зливки ще не траплялись також і на територіях Росії та Білорусі.

Єдина відома знахідка подібних злиwkів на острові Готланд у Швеції в 1967 році, де було знайдено скарб, у якому серед інших предметів і коштовностей було 2917 монет, 28 цілих північноруських гривень, 4 розрубані фрагменти північноруських гривень та два цілі «язикоподібні» зливки з вагою 101.17 та 96.88 грамів тощо. Скарб є чи не єдиним, знайденим на території Скандинавії, у якому зустрічаються давньоруські грошові зливки. По молодшій монеті його можна датувати серединою 12 сторіччя. У своїй роботі з вивчення цього скарбу відомий український вчений Котляр М. Ф. окремо описує ці два зливки з незвичною вагою як можливий доказ існування у той час грошово-речової північноруської системи з цілих та половинних гривень (полтин) дуже зручних для торгівлі, але через існування тільки двох таких злиwkів не може підтвердити це припущення стовідсотково.(1)

Тож знахідка цих двох злиwkів у 2020 році на території Волині має дуже велике значення для нумізматики та історії Київської Русі, вона дає нову інформацію про особливості грошового обігу в Україні, вказує на можливі економічні та торговельні зв'язки із скандинавськими країнами, уточнює специфіку та форми обігу платіжних гривень на руських землях.

Кілька зауважень щодо форми та параметрів знайдених гривень. Розклепаний з однієї сторони кінець грошового зливка дозволяє впевнитися, що грошова одиниця складається із однорідного і цінного металу відповідної проби – срібла. Перший зливко (Рис. 1) має розміри: довжина – 117 мм, ширина (у середині) – 26 мм, товщина – 3.5 мм. Другий зливко (Рис. 2) має розміри: довжина – 105 мм, ширина (у середині) – 25 мм, товщина – 4 мм. Цікавою особливістю другої гривні є приклепаний додаток (Рис. 3, 4), котрий, безсумнівно, мав за мету збільшити вагу цієї гривні до потрібного значення. Автору не відомі випадки знахідок зливків із таким технологічним рішенням, що може додатково свідчити про оригінальність цих зливків. Точно встановити окрему вагу цього додатка не має можливості через те, що він надійно зафіксований, але візуально вона не повинна перевищувати 10 грамів. Сам факт прагнення навмисно довести вагу зливка відповідно до половини північного стандарту дає привід ще більше переконатися, що дані зливки є саме полтинами і вони теж використовувались у торговельних операціях.

Можна вважати, що датою виготовлення цих зливків є проміжок часу від початку 11 до кінця 12 сторіччя. Це, безсумнівно, одні з ранніх монетних зливків древньої Русі.

У процесі вивчення цієї знахідки були опитані найбільш відомі музеї України і Росії щодо можливого існування інших зразків подібних зливків із половинною вагою. На жаль, знайти інші, чи якусь додаткову інформацію так і не вдалось. Було також зроблено запит у музей Королівського Мінц Кабінету у Стокгольмі, де зараз зберігається скарб з острова Готланд щодо інформації по двом іншим відомим зливкам, про які йшлося вище. Завдяки співробітнику музею Флоренту Оуді (Florent Audy) вдалося отримати нові фотографії вказаних зливків зі скарбу (Рис. 5, 6), на жаль, їх спектральний аналіз не робився і досі відсутній.

Окремо щодо методології спектрального аналізу знайдених на Волині зливків – він робився декілька разів (Таб. 1, 2, 3, 4): обидва зливки тестувалися на стаціонарному пристрої ElvaX Mini з різних сторін, зливко №2 також тестувався портативним приладом ElvaX ProSpector, окремо також тестувався приклепаний додаток. Обидва прилади від одного виробника, можуть мати невеличку похибку, поверхня зливків також не була зачищеною і може мати незначні сторонні сумнівні домішки від забруднення/патини.

Спектральний аналіз поверхневого шару продемонстрував дуже великий вміст срібла, а за основними елементами він засвідчив, що як обидва зливки, так і додаток майже ідентичні за хімічним складом. Це може свідчити про те, що обидва об'єкти були виготовлені в одному місці і в одному процесі відливки.

Отже, унікальна знахідка поблизу волинського села дає вагомих доказовий матеріал для нових узагальнень з історії грошового обігу України цього періоду, оскільки гривні язикоподібної форми такої ваги раніше не траплялися на нашій території, і на цей день науці відомо тільки про 4 подібні екземпляри взагалі.

Таблиця 1.

Зливок №1

Елемент	ElvaX Mini			Середнє
	Спроба 1	Спроба 2	Спроба 3	
Ag	96.928 ±0.133%	97.418 ±0.130%	96.39 ±0.14%	96.912
Cu	1.388 ±0.091%	1.189 ±0.089%	2.14 ±0.10%	1.572
Fe	0.519 ±0.181%	0.622 ±0.186%	0.62 ±0.19%	0.587
Au	0.423 ±0.053%	0.461 ±0.052%	0.38 ±0.05%	0.421
Pd	0.298 ±0.056%	-	0.23 ±0.06%	0.176
Os	0.216 ±0.068%	0.166 ±0.068%	-	0.127
Rh	0.118 ±0.041%	0.130 ±0.042%	0.11 ±0.04%	0.119
Cd	0.103 ±0.089%	-	-	<0.089%
Pb	-	-	0.10 ±0.03%	<0.03%
Nb	0.004 ±0.008%	0.005 ±0.008%	-	<0.01%
Rb	0.003 ±0.001%	0.002 ±0.002%	<0.01%	<0.01%
Mo	-	0.006 ±0.010%	-	<0.01%
Y	-	-	<0.01%	<0.01%
Zr	-	-	<0.01%	<0.01%
Sr	-	-	<0.01%	<0.01%

Таблиця 2.

Зливок №2

Елемент	ElvaX ProSpector	ElvaX Mini			Середнє
	Спроба 1	Спроба 1	Спроба 2	Середнє	
Ag	99.04 ±0.10%	97.22 ±0.14%	97.98 ±0.13%	97.6	98.08
Cu	0.39 ±0.02%	1.04 ±0.09%	0.75 ±0.08%	0.895	0.726
Fe	-	1.08 ±0.21%	0.68 ±0.18%	0.88	0.586
Au	0.08 ±0.01	-	-	-	0.026
Pd	-	0.30 ±0.06%	0.29 ±0.06%	0.295	0.196
Rh	-	0.13 ±0.04%	0.11 ±0.04%	0.12	0.08
Cd	0.46 ±0.13%	-	0.10 ±0.09%	<0.09%	0.18
Rb	-	<0.01%	<0.01%	<0.01%	<0.01%
Mo	-	-	<0.01%	<0.01%	<0.01%
Ru	-	-	<0.01%	<0.01%	<0.01%
Pb	-	0.08 ±0.03%	-	<0.03%	<0.03%
In	-	0.11 ±0.09%	-	<0.09%	<0.09%
As	-	-	0.04 ±0.02	<=0.02%	<0.02%
Ge	-	0.03 ±0.03%	0.03 ±0.03%	<=0.03%	<0.03%
Sr	-	<0.01%	-	<0.01%	<0.01%
Nh	-	<0.01%	-	<0.01%	<0.01%
Ni	0.03 ±0.01%	-	-	-	<=0.01%

Таблиця 3.

Приклепаний додаток

Елемент	ElvaX ProSpector	ElvaX Mini	Середнє
	Спроба 1	Спроба 1	
Ag	98.44 ±0.10%	97.28 ±0.13%	97.86
Cu	0.70 ±0.03%	1.14 ±0.08%	0.92
Fe	-	0.60 ±0.18%	0.30
Au	0.25 ±0.01%	0.31 ±0.05%	0.28
Pd	0.07 ±0.05%	0.25 ±0.06%	0.16
Rh	-	0.12 ±0.04%	0.06
Cd	0.52 ±0.13%	0.17 ±0.09%	0.345
Pb	-	0.11 ±0.03%	0.055
Ni	0.02 ±0.01%	-	<=0.01%
Rb	-	<0.01%	<0.01%
Mo	-	<0.01%	<0.01%
Nh	-	<0.01%	<0.01%

Таблиця 4.

Загальне порівняння

Елемент	Зливok №1	Зливok №2	Додаток до Зливка №2
Ag	96.912	98.08	97.86
Cu	1.572	0.726	0.92
Fe	0.587	0.586	0.30
Au	0.421	0.026	0.28
Pd	0.176	0.196	0.16
Os	0.127	-	-
Rh	0.119	0.08	0.06
Cd	-	0.18	0.345
Pb	-	-	0.055

Ілюстрації

Рис. 1. Зливok №1

Рис 2. Зливok №2

Рис. 3. Приклепаний додаток до Зливка №2

Рис. 4. Приклепаний додаток до Зливка №2
вид збоку

Рис. 5. Зливок із Готландського скарбу №1
(101.2 грами) (2)

Фото надано: Florent Audy, Collections of the
Royal Coin Cabinet, Stockholm (CC BY)

Рис. 6. Зливок із Готландського скарбу №2
(96.9 грами) (2)

Фото надано: Florent Audy, Collections of the
Royal Coin Cabinet, Stockholm (CC BY)

Література

1. Котляр Н. Ф. Северорусские («черниговские») монетные гривны // Древнейшие государства Восточной Европы. 1994 год. Новое в нумизматике. М., 1996. С. 80-142.
2. Florent Audy, Collections of the Royal Coin Cabinet, Stockholm (CC BY)